

характерные для польской и словацкой участков границе (более 10 тыс. поездов ежегодно). Менее 10 тыс. грузовых поездов было пропущено через белорусскую границу в 2016 году, около 8 тыс. - через молдавский. По 5 тыс. грузовых поездов приходится на румынский и венгерский границы и менее одной тысячи на морскую (паромная переправа Черноморск-Варна). Такое соотношение отражает торгово-экономические отношения с соседними странами. Доведено, что грузовые перевозки железнодорожным транспорт являются важным способом транспортировки, после трубопроводного транспорта занимают второе место по объемам отправок. На их динамику и структуру также значительно повлияла военно-политическая ситуация в Украине.

Ключевые слова: транспорт, транспортная инфраструктура, железнодорожный транспорт, транспортные узлы, пассажирский транспорт, грузовой транспорт, подвижной состав.

Abstract:

Zoe V. Boiko. CHARACTERISTICS OF ACTIVITY OF RAILWAY TRANSPORT OF UKRAINE IN 2010-2016.

The article presents a geographical analysis of the railway transport of Ukraine in 2010-2016. It is calculated that the length of railway tracks in Ukraine is 21 thousand km. Of these, almost 50% are electrified. The average density of railway tracks is 36 km per 1000 km². Special development of railway transport was received during the preparation for Euro 2012. High-speed passenger traffic has been introduced in the directions of transnational corridors, passenger rolling stock has been purchased to provide inter-regional passenger traffic, and a system has been created for booking and selling train tickets via the Internet. The regional features of border crossing are analyzed. The largest volumes of cargo transport passes occur on the Russian part of the border, even despite their decline by almost 2 times compared with 2010 (more than 18 thousand trains in 2016). Smaller indicators, but more stable during the study period, characteristic of the Polish and Slovak sections of the border (more than 10 thousand trains per year). Less than 10 thousand freight trains were passed through the Belarusian border in 2016, about 8 thousand through the Moldovan. 5 thousand freight trains each go to the Romanian and Hungarian borders and less than one thousand to the sea (ferry Black Sea-Varna ferry).

This ratio reflects trade and economic relations with neighboring countries. It is reported that freight transportation by rail is an important means of transportation; after pipeline transport, they occupy the second place in terms of shipments. Their dynamics and structure were also significantly influenced by the military-political situation in Ukraine.

Keywords: transport, transport infrastructure, railway transport, transportation hubs, passenger transport, cargo transport, rolling stock.

Надійшла 05.11.2018 р.

УДК 911.3:30

Наталія МАСЛОВА, Валентина МИРЗА-СІДЕНКО, Юлія КОСТЮЧИК

ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті висвітлено територіальні аспекти диференціації рівня життя населення в Кіровоградській області. Відібрано систему показників для аналізу рівня життя та об'єднано їх в три критеріальні групи: показники матеріального добробуту населення, інфраструктурного освоєння та соціально-екологічного благополуччя території. Проаналізовано територіальні відмінності в рівнях матеріального добробуту населення за районами та найбільшими містами області. Висвітлено територіальні диспропорції в рівнях інфраструктурного освоєння та проаналізовано просторові відмінності в основних показниках розвитку інфраструктури в регіоні. Виділено групи територій за рівнем соціально-екологічного благополуччя та розкрито територіальні відмінності в рівнях забруднення довкілля, захворюваності на групу соціально-небезпечних хвороб та злочинності, рівнях злочинності, безробіття, смертності, розлучуваності. Визначено та проаналізовано інтегровані показники рівня життя населення районів та найбільших міст області. Виділено в її межах території з порівняно високим, середнім та низьким рівнем життя населення.

Ключові слова: рівень життя населення, матеріальний добробут, інфраструктурне освоєння, соціально-екологічне благополуччя, захворюваність населення тощо.

Постановка науково-практичної проблеми. У вітчизняній суспільній географії для характеристики рівня соціально-економічного розвитку території застосовують поняття «умови життя», «рівень життя», «якість життя». Умови життя населення визначають певний рівень життя, який найчастіше характеризують в суто економічному аспекті.

Окремо розглядають соціальні аспекти життя. При оцінці якості життя населення, крім соціально-економічних, враховуються демографічні, екологічні, політичні, географічні, культурні та інші показники. О. Г. Топчів пропонує розмежовувати поняття «якість життя» та «рівень життя» за методологічною схемою: якість життя – інтегральний показник

умов життєдіяльності населення, а рівень життя – їх головні покомпонентні характеристики. При цьому окремі характеристики умов життєдіяльності населення можуть поєднуватися у групи, блоки, кластери в залежності від конкретних програм досліджень [1, с. 255].

Рівень життя населення – складна інтегрована соціально-економічна категорія, що відображає рівень розвитку економіки, і визначається обсягами споживання, можливістю накопичення матеріальних благ, ступенем задоволення духовних і культурних потреб людей. Аналіз рівня життя є актуальним напрямом наукових досліджень, оскільки безпосередньо стосується пріоритетів суспільного розвитку держави та дає можливість визначити основні напрямки вдосконалення соціально-економічної політики в регіоні.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Різні аспекти диференціації рівня та якості життя населення досліджувалися вітчизняними і закордонними вченими: О. І. Амошею, Д. П. Богинею, П. Т. Бубенко, М. І. Долішнім, С. І. Дорогунцовим, В. В. Онікієнко та ін. Значний внесок у вирішенні теоретичних та практичних аспектів дослідження рівня життя населення в Україні належить О. В. Базилук, М. В. Долішньому, А. М. Колоту, В. І. Куценку, Е. М. Лібановій, В. Є. Мандибурі та ін. Серед невирішених раніше дослідницьких проблем слід зазначити: розмежування понять «рівень», «якість», «умови» життя населення; відбір індикативних показників рівня життя населення тощо. Недостатня увага науковців приділяється і територіальним аспектам диференціації рівня життя населення в країні та регіонах. Серед вітчизняних географів цією проблематикою займаються І. В. Гукалова, Р. Т. Теслюк, Ю. Л. Когатько, М. Петровська та ін.

Формулювання мети і завдань дослідження. Дослідження має на меті встановлення територіальних закономірностей диференціації рівня життя населення в Кіровоградській області. Поставлена мета обумовила необхідність вирішенню ряду завдань: зібрати статистичну базу дослідження; визначити та проаналізувати територіальні відмінності у рівнях та показниках матеріального добробуту, інфраструктурного освоєння та соціально-екологічного неблагополуччя за районами та найбільшими містами області; виявити просторові закономірності диференціації рівня життя населення в області.

Виклад основного матеріалу. В рамках дослідження відібрано систему показників для аналізу рівня життя населення Кірово-

градщини. Відбір ґрунтувався на розумінні рівня життя як соціально-економічної категорії, який характеризує ступінь задоволення потреб людей, що визначається доступністю і рівнем використання життєвих можливостей в умовах конкретного соціально-економічного життєвого середовища [2]. Всі відібрані показники були об'єднані в три критеріальні групи:

- *показники матеріального добробуту населення*: середньомісячна номінальна заробітна плата, середня призначена пенсія, роздрібний товарооборот на одну особу, споживання населенням платних послуг, забезпеченість житлом;

- *показники інфраструктурного освоєння території*: 16 показників, які об'єднано у 8 груп, що відображають забезпеченість населення послугами житлово-комунального господарства (ЖКГ), охорони здоров'я, зв'язку, освіти та культури;

- *показники соціально-екологічного неблагополуччя території*: 13 показників, які відображають ступінь забруднення довкілля, захворюваність населення на соціально-небезпечні хвороби та рак, рівень злочинності, безробіття, смертності, розлучуваності тощо.

Рівень *матеріального добробуту населення* в більшості районів області є нижче середнього по країні. Вище середньоукраїнського рівня показники матеріального добробуту у м. Кропивницький та м. Знам'янка, де зафіксовано порівняно вищі рівні заробітної плати, пенсій та роздрібного товарообороту. Середній рівень матеріального добробуту характерний для Кіровоградського, Благовіщенського районів та м. Олександрії. У Кіровоградському районі це визначається розташуванням в центральній частині області у безпосередній близькості до обласного центру. На рівень добробуту населення Благовіщенського району суттєво вплинули високий показник забезпеченості житлом та роздрібного товарообороту (10 055 грн. на одну особу). Найнижчий рівень добробуту зафіксовано у Вільшанському, Новоархангельському, Компаніївському, Олександрійському, Новгородківському, Петрівському та Устинівському районах. Це зумовлено низькими розмірами заробітних плат та пенсій, що, відповідно, визначають низьку купівельну спроможність населення, що відображається у низьких показниках роздрібного товарообороту на одну особу.

Найвагомішою складовою матеріального добробуту населення є заробітна плата. Упродовж 1995–2015 рр. розмір середньомісячної заробітної плати в області був стабільно нижчим від середнього по країні. У 2015 р. в

області він складав 3282 грн. Найвищі показники зареєстровані у м. Знам'янка (4322 грн), м. Кропивницький (3293 грн), Голованівському (3481 грн.), Добровеличківському (3847 грн), Маловисківському (3694 грн) районах. Вищий рівень заробітної плати в обласному центрі зумовлений наявністю великих промислових підприємств з виробництва сільськогосподарських машин, продуктів харчування, видобутку корисних копалин, великої кількості закладів сфери послуг, адміністративних і фінансових установ; у Добровеличківському районі – вищими рівнями оплати праці на консервному заводі та хлібокомбінаті; у Маловисківському – підвищеними зарплатами на крупних сільськогосподарських підприємствах та підприємствах з виробництва харчових продуктів. У Знам'янці головним роботодавцем є ПАТ «Українська залізниця», яке має локомотивні та вагонні депо, і забезпечує робочими місцями значну частину населення. У м. Олександрія (2794 грн.), Гайворонському (2889 грн.), Знам'янському (2932 грн.), Вільшанському (2719 грн), Компаніївському (2829 грн.), Новоархангельському (2675 грн.), Новгородківському (2782 грн.), Онуфріївському (2689 грн.), Світловодському (2815 грн.), Ульяновському (2698 грн.) та Устинівському (2858 грн.) районах рівень зарплат нижче середнього. Найменшою є середня заробітна плата у Петрівському (2344 грн.) районі.

Середній розмір призначеної пенсії загалом в області становив 1335 грн., що дещо менше середнього по Україні (1536 грн). Найвищий розмір середньої пенсії характерний для найбільших міст області: м. Кропивницький (1540 грн), м. Олександрія (1424 грн), м. Знам'янка (1416 грн). Нижче середнього був розмір пенсій у східних (Гайворонський – 1289 грн., Голованівський – 1324 грн., Вільшанський – 1296 грн., Новоархангельський – 1290 грн.) та центральних (Компаніївський, Новгородківський, Новоукраїнський – по 1290 грн.) районах. Мінімальні пенсійні виплати зафіксовано в Устинівському (1256 грн.) та Благовіщенському (1258 грн.) районах, що зумовлено значною часткою сільського населення, яке отримує, як правило, невисокі пенсії [3].

Споживчі можливості населення досліджувалися за показниками роздрібного товарообороту на одну особу та споживання населенням платних послуг. В цілому в області роздрібний товарооборот складав 8758 грн/особу/рік. Цей показник істотно відрізнявся у містах та районах з переважанням

сільських поселень. Найвищий показник зафіксовано у м. Кропивницький – 20 955 грн./особу, що майже вдвічі більше ніж в середньому по країні. Високим був цей показник і у Благовіщенському районі – 10 055 грн/особу. В більшості районів показник роздрібного товарообороту нижче середнього чи низький. Мінімальні показники зафіксовано в Устинівському (2065 грн.), Компаніївському (2621 грн.), Петрівському (1774 грн.) районах. Низький рівень роздрібного товарообороту у більшості районів можна пояснити нижчим рівнем доходів населення у сільській місцевості, у невеликих містах та селищах міського типу, а також процесом скорочення торговельної мережі в сільській місцевості. Для підвищення рівня і ефективності роздрібною торгівлі в селах потрібно забезпечити територіальну та цінову доступність споживчих товарів і послуг, передбачити пільговий режим оподаткування торговельних об'єктів, покращити систему заохочення працюючих в сільській місцевості шляхом підвищення заробітної плати, забезпечити перетворення звичайних магазинів в універсальні, які поєднували би можливості закупівлі продуктів та прийому різноманітних замовлень від місцевого населення тощо.

Серед показників матеріального добробуту лише показник забезпеченості населення області житлом є вищим за пересічний по країні і складає 25,7 м²/особу. Це пояснюється незначною людністю, значною часткою сільського населення та міських жителів, які проживають у приватному секторі, де більші показники загальної та житлової площі на одну особу. Вищою є забезпеченість житлом сільського населення області. Щоправда, житлові площі у приватних будинках часто не мають комунального благоустрою, що істотно знижує комфортність проживання. Більшість сільських жителів мешкає не в сучасних, а у застарілих (у окремих випадках навіть в аварійних) будинках. Головним фактором, який впливає на рішення про проведення капітального ремонту, є наявність власних «вільних» коштів. Якщо у містах населення дедалі частіше використовує кредити для проведення ремонтів, то в сільській місцевості така практика ще малопоширена. Сільські жителі або мало проінформовані про умови отримання кредитів, або не мають можливості їх отримати через відсутність стабільного джерела доходів чи низькі доходи. Найвищий рівень забезпеченості житлом зафіксований у м. Знам'янка (29,2 м²), Онуфріївському (30,3 м²), Знам'янському (30,7 м²), Олександрівському (30,5 м²), Вільшансько-

му (31,6 м²), Новоархангельському (32,7 м²), Благовіщенському (33,9 м²), Світловодському (34,1 м²) районах. Найнижчі ці показники у м. Олександрія (21,1 м²), м. Кропивницький (21,9 м²) та Новгородківському (21,1 м²) районі [3].

Умови життя населення визначаються рівнем розвитку соціальної інфраструктури, яка покликана забезпечити комфортність проживання та задоволення різних потреб населення. Задля визначення рівня інфраструктурного освоєння території області було використано показники забезпеченості домогосподарств послугами (ЖКГ) (питома вага житла з газом, водою, гарячим водопостачанням, каналізацією, центральним опаленням), охорони здоров'я (забезпеченість лікарями, середнім медичним персоналом, поліклініками та амбулаторіями), освіти (забезпеченість дошкільними та загальноосвітніми навчальними закладами (ЗНЗ) та культури (забезпеченість закладами клубного типу і бібліотеками). На основі нормування цих показників (співставлення з середнім по Україні) було визначено індекс та рівень інфраструктурного освоєння районів та міст обласного значення, що дозволило виявити територіальні відмінності в розвитку інфраструктури в межах області.

Загалом в області рівень *інфраструктурного освоєння* є близьким до середнього по країні. Найвищий рівень мають найбільші міста та райони, в межах, яких вони знаходяться: м. Кропивницький та Кіровоградський район, м. Знамянка та Знамянський район, м. Світловодськ та Світловодський район. Високий рівень розвитку інфраструктури має Вільшанський район, де високі показники забезпечення послугами охорони здоров'я, освіти, закладами клубного типу та бібліотеками. У західних районах, а також у Олександрівському та Онуфріївському районах рівень інфраструктурного освоєння є середнім. Зазначені райони мають нижчі показники забезпечення послугами ЖКГ, а також середній рівень забезпеченості послугами охорони здоров'я та освіти. Низький рівень інфраструктурного освоєння характерний для Гайворонського, Маловисківського та Новоукраїнського районів переважно через низьку забезпеченість послугами ЖКГ та охорони здоров'я.

Однією з найважливіших складових соціальної інфраструктури є ЖКГ, принципи розвитку і функціонування якого, закладені за радянських часів, в умовах ринкової економіки в Україні набули руйнівного характеру [4] і не забезпечують належний рівень обслуговування населення. Кіровоградщина має значні проблеми в забезпеченні комунальних та побутових

потреб населення. В області лише 43,5 % житлових приміщень оснащені водою, 42,4 % – каналізацією, 29,3 % – гарячим водопостачанням, 50,1 % – центральним опаленням. Всі ці показники є нижчими за середні по країні. Лише частка житла з газопостачанням в області (89,3 %) є вищою від середньої по країні (83,2 %). Не зважаючи на порівняно високий рівень забезпеченості житлом, рівень забезпеченості послугами ЖКГ в регіоні невисокий, особливо у сільській місцевості. Вищою є забезпеченість комунальними послугами жителів міських поселень, де частка житла з водою становить 67,6 %, з каналізацією – 67,2 %, з опаленням – 67,7 %, з газом – 95,6 %, з гарячим водопостачанням – 49,0 %. Всі 12 міст області мають водопостачання, каналізацією оснащені 11 (91,7%), газопостачанням – 7 міст (58,3 %). З 27 селищ міського типу 25 мають водопровід (92,6 %), 18 – газопровід (66,7 %), 17 – каналізацію (63,0 %). Високий рівень комунального благоустрою мають лише найбільші міста області: Кропивницький, Знамянка, Олександрія та Світловодськ. Значно нижчий рівень благоустрою у сільській місцевості, де частка житла з водою становить лише 11,7 %, з каналізацією – 9,7 %, з опаленням – 26,1 %, з газом – 81,1 %, з гарячою водою – 3,6 %. З 998 сільських поселень лише 250 мають водопостачання (25,0 %), 6 – каналізацію (0,6 %), 217 – газопостачання (21,7 %). В районах рівень забезпечення домогосподарств комунальними послугами є низьким або нижче середнього по країні. Причини цього є значна частка населення, яке проживає у приватних будинках без комунального благоустрою, а також, опосередковано, низький рівень матеріального добробуту населення в сільській місцевості, який унеможливило оснащення будинків комунальними зручностями.

Вищою є в області забезпеченість послугами сфери охорони здоров'я. Забезпеченість середнім медичним персоналом, лікарняними ліжками, амбулаторно-поліклінічними закладами вище середньої по країні. Водночас область посідає одну з останніх позицій за забезпеченістю лікарями усіх спеціальностей – 22,9 на 10 000 осіб. Найвищий показник – у Знамянському районі (57,1). Високі показники у м. Олександрія (33,6) та м. Кропивницький (27,7). Втім, у більшості районів забезпеченість лікарями низька або нижче середньої по країні. Найнижчий рівень – у Гайворонському районі (7,05). Нестача лікарів в регіоні зумовлена декількома причинами. Перша з них – відсутність в області вищого медичного

навчального закладу до 2016 р., коли в обласному центрі розпочав роботу філіал Донецького національного медичного університету. Серед інших причин – низький рівень оплати праці лікарів, відсутність належних умов праці у районних лікарнях та амбулаторно-поліклінічних закладах у селах. Вищою забезпеченість середнім медичним персоналом, що пов'язано з діяльністю медичного коледжу ім. Є. Й. Мухіна. Показник забезпеченості середнім медперсоналом становить 67,4 на 10 000 осіб, що втричі більше ніж забезпеченість лікарями. Найбільш забезпечені Знамянський район (86,2) та м. Олександрія (88,9). Високі показники у Добровеличківському (77,3), Благовіщенському (75,9), Новомиргородському (73,9), Маловисківському (72,6), Онуфріївському (71,9) та Новоархангельському (71,8) районах. Найгірше забезпечений середнім медперсоналом Новоукраїнський район (55,2) [3].

Загальний рівень забезпеченості населення області закладами освіти є вище середнього по країні. Високою є забезпеченість ЗНЗ – 8,55 на 10 000 осіб, що майже вдвічі вище середнього по Україні (4,75). Найвищі показники зафіксовані у Компаніївському (12,35), Вільшанському (11,89) та Бобринецькому (11,97) районах. Високий рівень забезпечення ЗНЗ мають Світловодський (10,49), Устинівський (9,94), Новоархангельський (9,33) та Олександрівський (9,10) райони. Високі рівні забезпеченості ЗНЗ у більшості районів пояснюються збереженням більшої кількості шкіл на фоні значного скорочення чисельності населення. Низький рівень забезпеченості ЗНЗ характерний для найбільших міст області: м. Кропивницький (1,84), м. Олександрія (1,96), м. Світловодськ (2,25) та м. Знамянка (2,46). В той же час рівень охоплення дітей дошкільними закладами в області (62%) нижче, ніж в середньому по Україні. Найвищі показники зафіксовано у містах Світловодськ (84%), Знамянка (82%), Кропивницький (79%) та Олександрія (69%). Високі показники у Петрівському, Голованівському (по 66%), Гайворонському (64 %) районах. У Знамянському (52%), Маловисківському (52%), Новгородківському (52%), Бобринецькому (48%), Кіровоградському (44%), Новомиргородському (44%) та Олександрійському районах рівень охоплення дітей дошкільною освітою нижче середнього. Найнижчі показники – у Світловодському та Компаніївському районах (27%) [3]. Загальний показник забезпеченості послугами дошкільної та середньої освіти в більшості районів вище середнього по

області. У найбільших містах цей показник нижче середнього через більшу кількість населення.

Середні показники забезпечення закладами клубного типу та бібліотеками в області вдвічі вище середніх по країні. Ці показники високі у більшості районів, що пояснюється збереженням кількості таких закладів на фоні різкого скорочення чисельності населення. Найнижчий рівень забезпечення закладами клубного типу та бібліотеками характерний для найбільших міст області (Кропивницький, Знамянка, Олександрія, Світловодськ), що пояснюється більшою чисельністю населення. В області прослідковується кореляція в рівнях забезпеченості населення закладами освіти, клубного типу, бібліотеками. Високі показники забезпеченості такими закладами у районах з переважанням сільських поселень, а у містах з більшою кількістю населення ці показники низькі. Обернено пропорційна закономірність спостерігається у показниках забезпеченості послугами ЖКГ: більш забезпечені жителі найбільших міст, а у більшості районів рівень комунального благоустрою дуже низький.

Рівень матеріального добробуту та інфраструктурного освоєння значною мірою впливають на рівень соціально-екологічного неблагополуччя регіону. Низький рівень добробуту населення не дозволяє задовольнити навіть базові потреби, відбивається на здоров'ї людей та сприяє поширенню низки соціально-негативних явищ. Рівень соціально-екологічного неблагополуччя – важливий комплексний показник, який відображає сукупність проблем (екологічні, економічні, соціальні) наявних в суспільстві, що перешкоджають нормальному існуванню людини. Для визначення рівня соціально-екологічного неблагополуччя, були відібрані показники, що відображають захворюваність на соціально-небезпечні хвороби та рак, смертність населення, екологічну ситуацію, рівень безробіття, криміногенну ситуацію та ставлення населення до інституту сім'ї.

Загалом в Україні рівень соціально-екологічного неблагополуччя суттєво зростає зі заходу на схід. Кіровоградщина належить до групи регіонів з середнім рівнем соціально-екологічного неблагополуччя. За цим показником в області виділено 5 груп територій:

- з низьким рівнем соціально-екологічного неблагополуччя – Голованівський район;
- з рівнем соціально-екологічного неблагополуччя нижче середнього: Бобринецький та Долинський райони;
- з середнім рівнем соціально-екологічного

неблагополуччя: Гайворонський, Благівіщенський, Вільшанський, Новоархангельський, Добровеличківський, Знам'янський, Маловисківський, Олександрівський, Світловодський, Олександрійський, Онуфріївський райони;

- з рівнем соціально-екологічного неблагополуччя вище середнього: Новоукраїнський та Компаніївський райони;
- з високим рівнем соціально-екологічного неблагополуччя: Новомиргородський, Кіровоградський, Новгородківський, Петрівський, Устинівський райони та міста Кропивницький, Знам'янка, Олександрія.

В містах високий рівень неблагополуччя визначається високою захворюваністю на соціально-небезпечні хвороби та накопиченням небезпечних відходів; у Петрівському районі – великими обсягами утворення небезпечних відходів гірничодобувних підприємств.

Обсяги викидів забруднюючих речовин в повітря в області незначні, що зумовлено її аграрно-індустріальною спеціалізацією. Найвищий рівень забруднення повітря характерний для найбільших міст: м. Кропивницький (130,9 т. на 1 км²), м. Знам'янка (84,5), м. Олександрія (61,7) та м. Світловодськ (53,5). Серед районів порівняно високий рівень забруднення у Голованівському (5,7), Петрівському (4,7), Гайворонському (3,3). Головними забруднювачами повітря є стаціонарні та пересувні джерела. Більший обсяг викидів в повітряний басейн області пов'язаний з пересувними джерелами. Із загальної кількості викидів в повітря майже 80 % припадає на пересувні джерела. Серед стаціонарних джерел основними забруднювачами довшілля є підприємства переробної промисловості (56,3 % обсягу забруднюючих речовин), транспорту та зв'язку (15,3 %), добувної промисловості (14,8 %). Основними забруднювачами атмосфери виступають ПрАТ «Креатив» та ПАТ «Кіровоградолія», Побузький феронікелевий комбінат, Петрівський рудник ВАТ «Центральний ГЗК», ТОВ «Заваллівський графіт» тощо. Ці об'єкти забруднюють повітря сполуками азоту, вуглецю, метану, неметановими легкими органічними сполуками, речовинами у вигляді твердих суспендованих часток та сполуками сірки. В інших районах викиди в атмосферу є мінімальними через відсутність промислових підприємств. Найменший обсяг викидів зафіксовано в Устинівському районі (0,8 т. на 1 км²) [5].

Соціальне неблагополуччя території значною мірою визначається складною медико-демографічною ситуацією в регіоні. Серед соціальних проблем в області однією з найбільш

серйозних є високий рівень захворюваності населення на соціально-небезпечні хвороби (туберкульоз, венеричні захворювання, ВІЛ-інфекцію, алкоголізм, наркоманію і токсикоманію) та онкозахворювання. Соціальні хвороби – це захворювання людини, виникнення та поширення яких пов'язано переважно з несприятливими соціально-економічними умовами. В області у 2015 р. середній показник захворюваності на соціально-небезпечні хвороби становив 47,84 випадків на 100 000 осіб, що дещо вище середнього по країні (37,98). Це зумовлено багатьма чинниками, серед яких найвагомішим є низький рівень матеріального добробуту населення. Немоżliвість реалізувати духовні потреби, потреби у самореалізації, у відпочинку призводять до наростання незадоволення собою, наслідком чого є поширення соціально-негативних явищ (алкоголізм, наркоманія, злочинність, аморальний спосіб життя), які часто призводять до спалаху соціально-небезпечних хвороб. Серед інших чинників слід зазначити стреси, незбалансоване харчування, забруднення повітря, води і продуктів харчування промисловими викидами, пестицидами, погіршення імунітету тощо. Найвищі показники захворюваності на цю групу хвороб зафіксовано в Устинівському (87,48 випадків на 100 000 осіб) та Новгородківському (71,52) районах. Слід звернути увагу на те, що у зазначених районах рівень матеріального добробуту є нижче середнього по області. Високий рівень захворюваності зафіксовано у Вільшанському (60,76), Кіровоградському (66,26), Новоархангельському (59,8), Долинському (57,1) районах. Низьким є цей рівень у Світловодському (36,44), Маловисківському (33,55) та Голованівському (22,98) районах.

Про рівень екологічного неблагополуччя території області свідчить високий рівень онкозахворюваності. Так, якщо в області на 100 000 осіб припадає в середньому 47,84 випадків соціально-небезпечних захворювань, то середній показник захворюваності на рак сягає – 422,4 випадки. В області існує соціальна напруга, пов'язана зі зростанням онкозахворюваності, яку приписують впливу радіації. На разі кореляція між рівнем захворюваності на рак та підвищеним радіаційним фоном або опроміненням радоном науково не доведена. Здійснення регулярного радіаційного моніторингу ускладнюється відсутністю в радіологічній лабораторії обласної санітарно-епідеміологічної станції сучасної радіометричної апаратури. Про ймовірний вплив радону на зростання онкозахворюваності в регіоні може свідчити той факт, що в структурі злоякісних новоутво-

рень другу позицію займає рак легень, який є головним медико-біологічним ефектом опромінення від радону. Радон є другим за значенням після паління фактором ризику виникнення раку легенів. За даними ВООЗ, кожен п'ятий рак легенів обумовлений підвищеним вмістом радону в приміщеннях. Суттєву загрозу здоров'ю населення мають і дочірні продукти розпаду радону (полоній, свинець, вісмут), які є короткоіснуючими, але, приєднуючись до часток пилу чи вологи, утворюють радіоактивний аерозоль. Останній потрапляє у легені, опромінює бронхіальний епітелій і зумовлює додатковий ризик захворювань на рак легенів [6]. В області підвищений рівень радонової небезпеки зумовлений геологічними особливостями території та додатковим техногенним навантаженням за рахунок діяльності підприємств з видобутку урану та граніту. Основним фактором формування доз опромінення населення є радон у повітрі приміщень. Особливо актуальна ця проблема для центральної частини області, розміщеної на масиві гірських порід гранітоїдного складу. Ймовірно тому найвищий показник онкозахворюваності зафіксовано у м. Кропивницький (546,6 випадків на 100 000 осіб), де середні концентрації радону здебільшого значно перевищують середньостатистичні дані. Ситуація ускладнюється використанням місцевої мінеральної сировини та промислових відходів з високим вмістом радіонуклідів урано-торієвого ряду у будівельних цілях [5]. Високі показники захворюваності на рак у м. Олександрія (514,7), Новоукраїнському (495,2), Знамянському (504,5) Вільшанському (527,5) районах.

Важливим показником соціального неблагополуччя є демографічна ситуація в регіоні, яка характеризується депопуляцією, інтенсивними процесами старіння населення та міграційним відтоком. Кіровоградщина належить до регіонів України з найвищими показниками смертності населення. Середній коефіцієнт смертності в області становить 17,9 ‰ за середнього по Україні 15,1 ‰. Це зумовлено насамперед погіршенням стану здоров'я населення через ряд факторів: несприятлива екологічна ситуація, низька якість життя, а як наслідок нестача коштів у більшості верств населення на профілактику хвороб їх лікування, нерозвиненість медичної інфраструктури та нестачею лікарів у сільській місцевості. Найвища смертність населення зафіксована у Знамянському (20,2 ‰), Новоархангельському (20,1 ‰), Новгородківському (19,2 ‰), Устинівському (18,5 ‰), Бобринецькому (18,3 ‰), Благовіщенському (18,2 ‰) районах.

Найнижчі показники смертності зафіксовано у найбільших містах області: м. Кропивницький – 13,8 ‰, м. Олександрія – 15,2 ‰ [7].

Одним з індикаторів соціального неблагополуччя є рівень безробіття, який дозволяє оцінити втрати від неповного використання ресурсів праці, що є не бажаною тенденцією для економіки. Загалом, не дивлячись на аграрно-індустріальну спеціалізацію, середній рівень безробіття в області становить 6,4 % населення працездатного віку, що нижче середнього по Україні (8,5 %). Найвищі рівні безробіття у Маловисківському (9,4%), Новомиргородському (9,2%) та Олександрійському (8,2%) районах. В більшості районів області рівень безробіття є низьким (від 3,4 до 6,3 %). У трьох містах обласного значення він вище середнього: м. Кропивницький – 7,4%, м. Знамянка – 6,6% та м. Олександрія – 7,8% [3].

При аналізі криміногенної ситуації в області було встановлено, що найвищий рівень злочинності зафіксовано у м. Кропивницький – 30,2 зареєстрованих злочинів на 1000 осіб. Високі показники злочинності у Кіровоградському (27,6), Знамянському (23,6), Онуфріївському (21,1), Вільшанському (19,7), Благовіщенському (19,2) районах та м. Світловодськ – (21,04). Найменша кількість зареєстрованих злочинів на 1000 населення припадає у Новомиргородському (11,2) та Голованівському (11,8) районах [3].

Останній показник, який враховувався при визначенні рівня соціально-екологічного неблагополуччя населення – ставлення населення до інституту сім'ї. Середній показник розлучуваності в області складає 4,8 розлучень на 10 шлюбів і характерний для таких районів: Олександрівський (4,8), Онуфріївський (4,6), Маловисківський (4,6), Долинський (4,8), Добровеличківський (4,7) та Голованівський (4,5). Найбільша кількість розлучень у розрахунку на 10 шлюбів у м. Знамянка (6,9), м. Олександрія (6,8) та Новоукраїнському районі. Мінімальний показник розлучуваності – у Благовіщенському районі (2,8) [7].

На основі показників матеріального добробуту, інфраструктурного освоєння території та соціально-екологічного неблагополуччя, було визначено інтегрований показник рівня життя населення районів та найбільших міст області. Загалом рівень життя населення в області є середнім у порівнянні з іншими регіонами України. Територіальні відмінності цього показника дозволяють виділити в межах області 3 групи територій (рис.1.):

- з рівнем життя вище середнього: м. Кропивницький, Кіровоградський район;

- з середнім рівнем життя: м. Світловодськ, Добровеличківський, Олександрівський, Вільшанський, Знам'янський, Голованівський, Компаніївський, Світловодський райони;
- з низьким рівнем життя (більшість адміністративних одиниць області): Бобрин-

нецький, Гайворонський, Долинський, Маловисківський, Новоархангельський, Новоукраїнський, Новомиргородський, Олександрійський, Онуфріївський, Петрівський, Благовіщенський, Устинівський райони, м. Знам'янка та м. Олександрія.

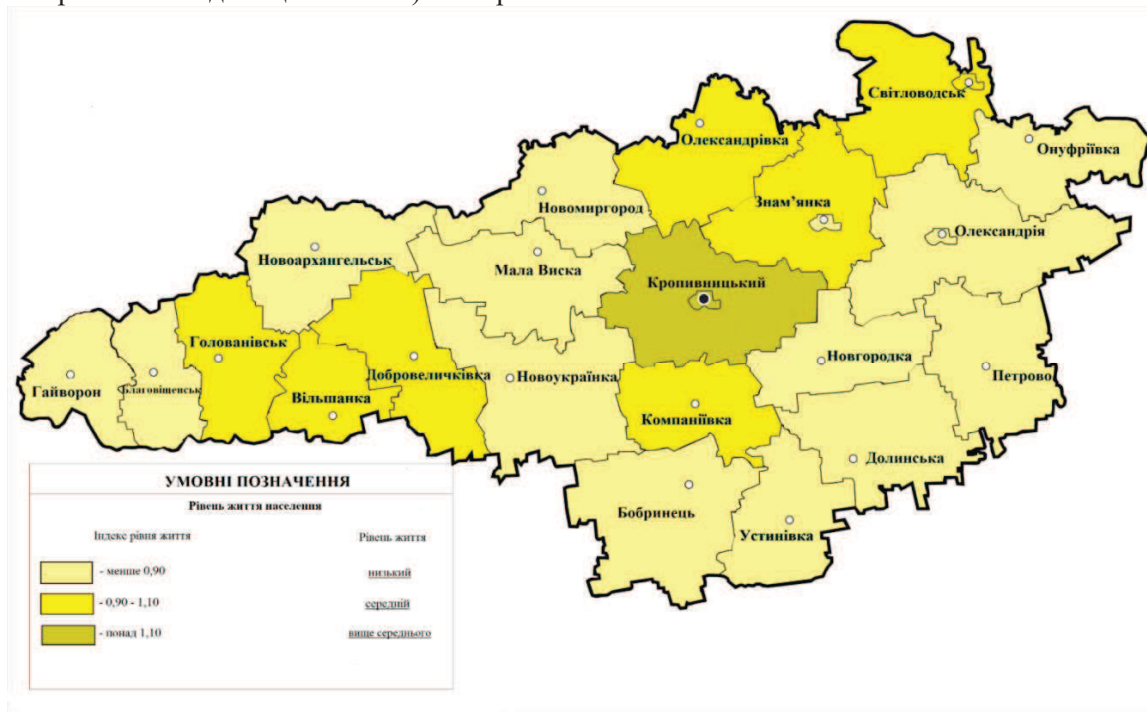

Рис.1. Рівень життя населення Кіровоградської області, 2015 р.

В обласному центрі рівень життя вище середнього, що зумовлено, насамперед, високими показниками матеріального добробуту та інфраструктурного освоєння території. Дещо знижують рівень життя в м. Кропивницький високі показники соціально-екологічного неблагополуччя. На територіях з низьким рівнем життя, навпаки, показники соціально-екологічного неблагополуччя значно нижчі, але й рівень добробуту низький. На територіях з середнім рівнем життя визначальний вплив на показник рівня життя мають показники інфраструктурного освоєння, які дещо вищі у порівнянні з іншими районами в межах області.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Рівень матеріального добробуту населення в Кіровоградській області є низьким у порівнянні середнім по Україні. Осередками відносного матеріального благополуччя виглядають м. Кропивницький та м. Знам'янка. Середній по області рівень матеріального добробуту мають лише жителі Кіровоградського, Благовіщенського районів та м. Олександрії. У решті районів та міст рівень матеріального добробуту населення нижче середнього або низький. Для покращення матеріального стану населення в області необхідно вживати заходи для забезпечення зайнятості населення та

створювати умови для зростання доходів, особливо в сільській місцевості.

Кіровоградщина має середній рівень інфраструктурного освоєння. Найвищий рівень розвитку інфраструктури мають найбільші міста області та райони, в межах, яких вони знаходяться. Високий рівень інфраструктурного освоєння також у Вільшанському районі. Найменш інфраструктурно освоєні Гайворонський, Маловисківський та Новоукраїнський райони. В регіоні наявні значні системні перешкоди для стійкого розвитку. Так, наприклад, не зважаючи на високі показники забезпечення населення області житлом, рівень доступності послуг ЖКГ є доволі низьким. А для більшості населення сільської місцевості покращення рівня комунального благоустрою залишається недосяжною мрією. З метою забезпечення повноцінного функціонування регіону доцільними є розробка та впровадження стратегії розвитку, ключова увага в якій повинна бути зосереджена на підсистемі ЖКГ в сільських поселеннях, а також медичній і освітній підсистемі загалом в межах області.

Уваги заслуговує підвищений рівень соціально-екологічного неблагополуччя у містах та на південному-сході області, зумовлений високою захворюваністю на соціально-небез-

печні хвороби та накопиченням відходів різних класів небезпеки в результаті діяльності гірничодобувних підприємств. Для зростання соціально-екологічного благополуччя потрібно реформувати систему охорони здоров'я на основі пріоритетного фінансування галузей, які дають максимальний з точки зору поліпшення здоров'я і зниження смертності ефект. Необхідні також заходи для поліпшення екологічної ситуації та стану ринку праці в регіоні.

Загалом, рівень життя населення в межах області є середнім у порівнянні з іншими регіонами країни. Порівняно високим є рівень життя у обласному центрі та прилеглому до нього

Кіровоградському районі. Але більшість районів області мають низький рівень життя населення. Низький рівень матеріального добробуту суттєво знижує якість життя населення області. Середній рівень розвитку інфраструктури не забезпечує необхідної комфортності проживання і не сприяє задоволенню потреб населення. Високий рівень соціально-екологічного неблагополуччя у містах та деяких районах знижує екологічну комфортність проживання. Разом всі зазначені чинники викликають низку соціальних проблем в регіоні, які потребують термінового вирішення.

Література:

1. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : Навчальний посібник. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
2. Татаревська М. С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення (на матеріалах Кіровоградської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / М. С. Татаревська. – Одеса, 2006 – 17 с.
3. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2015 рік. [За ред. Л. Б. Дівель]. – Кіровоград : Головне управління статистики у Кіровоградській області, ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2016. – 496 с.
4. Круш П. В. Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень. Навчальний посібник. / П. В. Круш, О. О. Кожемяченко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 320 с.
5. Екологічний паспорт Кіровоградської області [Електронний ресурс] // Міністерство екології та природних ресурсів України - Режим доступу: <http://old.menr.gov.ua>
6. Доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні у 2012 р. (витяг) [Електронний ресурс] / О. Миколайчук [та ін.] – Режим доступу : <http://stopradon.kr.ua/>.
7. Населення Кіровоградщини, 2015 р. Демографічний щорічник. / [за редакцією Л.Б. Дівель]. – Кіровоград : Головне управління статистики в Кіровоградській області, 2013. – 208 с.

References:

1. Topchiyev O. H. Suspil'no-geohrafichni doslidzhennya: metodolohiya, metody, metodyky : Navchal'nyy posibnyk. / O. H. Topchiyev. – Odesa : Astroprynt, 2005. – 632 s.
2. Tatarevs'ka M. S. Riven' zhyttya sil'skoho naseleण्या: otsinyuvannya ta napryamy polipshennya (na materialakh Kirovohrads'koyi oblasti) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.09.01 «Demohrafiya, ekonomika pratsi, sotsial'na ekonomika i polityka» / M. S. Tatarevs'ka. – Odesa, 2006 – 17 s.
3. Statystychnyy shchorichnyk Kirovohrads'koyi oblasti za 2015 rik. [Za red. L. B. Divel']. – Kirovohrad : Holovne upravlinnya statystyky u Kirovohrads'kiy oblasti, TOV «Polihraf-Servis», 2016. – 496 s.
4. Krush P. V. Natsional'na ekonomika: rehional'nyy ta munitsypal'nyy riven'. Navchal'nyy posibnyk. / P. V. Krush, O. O. Kozhemyachenko. – K. : Tsentri uchbovoyi literatury, 2011. – 320 s.
5. Ekolohichnyy pasport Kirovohrads'koyi oblasti. [Elektronnyy resurs] // Ministerstvo ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny - Rezhym dostupu: <http://old.menr.gov.ua>
6. Dopovid' pro stan yadernoyi ta radiatsiyonoyi bezpeky v Ukraini u 2012 rotsi (vytyah) [Elektronnyy resurs] / O. Mykolaychuk [ta in.] – Rezhym dostupu : <http://stopradon.kr.ua/>.
7. Naseleण्या Kirovohradshchyny, 2015 r. Demohrafichnyy shchorichnyk. / [za redaktsiyeyu L.B. Divel']. – Kirovohrad : Holovne upravlinnya statystyky v Kirovohrads'kiy oblasti, 2013. – 208 s.

Аннотация:

Наталія Маслова, Валентина Мирза-Сиденко, Юлія Костючик. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье освещены территориальные аспекты дифференциации уровня жизни населения в Кіровоградской области. Отобрано систему показателей для анализа уровня жизни населения и объединено их в три критериальные группы: показатели материального благосостояния населения, инфраструктурной освоенности и социально-экологического благополучия территории.

Проанализированы территориальные различия в уровнях материального благосостояния населения по районам и крупнейшими городами области. Уровень материального благосостояния в большинстве районов ниже среднего по стране. Очагами относительного материального благополучия выступают г. Кропивницкий и г. Знаменка. В большинстве районов области уровень благосостояния ниже среднего или низкий.

Освещены территориальные диспропорции в уровнях инфраструктурной освоенности территории области. Область имеет средний уровень инфраструктурной освоенности. Высокий уровень развития инфраструктуры имеют наибольшие города и районы, в пределах, которых они находятся, а также Ольшанский район. Наименее инфраструктурно освоены Гайворонский, Маловисковский и Новоукраинский районы.

Выделены группы территорий по уровню социально-экологического благополучия. Раскрыто территориальные различия в уровнях загрязнения окружающей среды, заболеваемости населения на социально

опасные болезни и рак, преступности, безработицы, смертности, разводимости и др. Внимания заслуживает повышенный уровень социально-экологического неблагополучия в городах и на юго-востоке области.

Определены и проанализированы общие показатели уровня жизни населения для административных единиц области. Выделено в её пределах территории со сравнительно высоким, средним и низким уровнем жизни. Уровень жизни в пределах области является средним по сравнению с другими регионами Украины. Сравнительно высокий уровень жизни в областном центре и прилегающем к нему Кировоградском районе. Большинство районов области имеют низкий уровень жизни населения.

Ключевые слова: уровень жизни населения, материальное благосостояние, инфраструктурная освоенность, социально-экологическое неблагополучие, заболеваемость населения и др.

Abstract:

Natalia Maslova, Valentina Mirza-Sidenko, Yulia Kostyuchik. TERRITORIAL ASPECTS OF DIFFERENTIATION OF STANDARD OF LIVING OF THE POPULATION IN THE KIROVOGRAD REGION.

The article highlights the territorial aspects of differentiation of the standard of living of the population in the Kirovograd region. Based on the available statistical data, a system of indicators was selected for analyzing the standard of living of the population of the region and combined them into three criterion groups: indicators of the material well-being of the population, infrastructure development of the territory and social and environmental problems.

The territorial differences in the levels of material well-being of the population by districts and major cities of the region are analyzed. The following indicators were included in this criterion group: average monthly nominal wages, average assigned pension, retail turnover per person, consumption of paid services, and housing. The level of material well-being of the population in most areas of the Kirovograd region is below the average in Ukraine. Territories of relative material well-being look like Kropyvnytskyi and Znamenka. The average level of material well-being is characteristic of Kirovograd and Blagoveshchensky districts, as well as for the city of Alexandria. In the remaining administrative units of the region, the level of welfare is below average or low.

The territorial disproportions in the levels of development of the infrastructure of the Kirovograd region are emphasized and highlighted and spatial differences in the main indicators of infrastructure development in the region are analyzed (16 indicators combined into 8 groups reflecting the provision of housing and public utilities services, healthcare, communications, educational institutions of cultural type, libraries). It is established that the region has an average level of infrastructure development. The highest level of infrastructure development has the largest cities of the region and areas within which they are located, as well as the Olshansky district. The least infrastructurally developed are the Gaivoron, Maloviskovskiy and Novoukrainskiy districts.

The groups of territory are distinguished by the level of socio-ecological problems and territorial differences are revealed in indicators that reflect the degree of environmental pollution, the incidence of the population for socially dangerous diseases and cancer, the level of crime, unemployment, mortality, attitudes towards the family's institution (in particular, divorce rates). Also noteworthy is the increased level of social and environmental problems in the cities and in the south-east of the region, due to the high incidence of the population of socially dangerous diseases and the accumulation of waste of various hazard classes, mainly as a result of mining industry activities.

An integrated indicator of the standard of living of the population of the districts and large cities of Kirovograd region has been identified and analyzed. Selected within the region area with a relatively high (above average), medium and low standard of living of the population. In general, the standard of living of the population within the region is average compared with other regions of Ukraine. A relatively high standard of living in the regional center and the adjacent Kirovograd district. But most areas of the region have a low standard of living.

Key words: standard of living of the population, material well-being, infrastructural development, social and environmental problems, morbidity of the population, etc.

Надійшла 09.11.2018 р.

УДК 911.3

Наталія МАСЛОВА, Валентина МИРЗА-СІДЕНКО, Володимир ПЕРЕВЄДЕНЦЕВ

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ПРОТЕСТАНТИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено територіальні аспекти поширення протестантизму в Україні. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку та територіальні відмінності кількості та питомої ваги громад протестантів в загальній конфесійній структурі в Україні та її регіонах. Висвітлено конфесійну структуру протестантизму в Україні, представництво різних протестантських конфесій і течій в регіонах, інституційну приналежність наявних релігійних громад протестантів в країні та регіонах. Виділено групи регіонів України за рівнем поширеності протестантизму. Розкрито територіальні особливості забезпеченості релігійних громад протестантів культовими спорудами та священнослужителями.

Ключові слова: протестантизм, релігійна громада, конфесія, конфесійна структура, баптизм, свангелізм, адвентизм, п'ятидесятництво, Свідки Єгови, лютеранство, харизматизм тощо.

Постановка науково-практичної проблеми. В сучасному світі спостерігається тен-

денція до активного поширення протестантизму, який безупинно розширює контингент